

GAJDOS GUSZTÁV

OSZTRÁK-MAGYAR GAZDASÁGI, IPARI KAPCSOLATOK MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

E témában először az általános helyzetet vázolom, majd 5 hazai cég megalapítása, működése szolgál például kapcsolatainkra.

1. 1847-1868 között a „magyar tartományokban“ betakarított búza mennyisége majdnem megkétszereződött, s a hazai gabonaexport hatszorására nőtt. 1867-ben, a zömében hazai termény nagykereskedők tőkéjével alapított 10 pesti gőzmalom a Monarchia liszttermelésének az élére került az évi 1,5 - 2 millió mázsa összteljesítménnyel. A századvégre hazánk Európa egyik legnagyobb liszt exportőre lett.

Az 1860-as évek elején, a Monarchia lajtántúli felével bonyolódó magyar kivitelben több mint 90%-t tettek ki a bányászati és agrártermékek. Az innen történt behozatalnak közelítően azonos hányada ipari termékből állt.

1867 táján hazánk elmaradott agrárország volt, ahol a lakosság 75—80%-a a mezőgazdaságból élt, s csak 10%-a foglalkozott iparral. A nemzeti termék 2/3-a a mezőgazdaságból származott.

1867 után gazdasági szükségszerűség volt a külföldi tőke igénybevétele. A fejlett országok felgyorsult tőke kiviteléből 1867-1890 között 2 milliárd forintnyi tőke jutott Magyarországnak, mely az időszak hazai beruházásainak mintegy a felét tette ki.

A külföldi tőkének kimagasló szerepe volt a vasútépítésekben, az urbanizációs beruházásokban, a mezőgazdaság hosszú lejáratú beruházási hitellel való ellátásában, a budapesti nagybankok alapításában és tőkeemelésében.

A hazai kereskedő tőkések — részben a külföldi tőkével együttműködve — kezdeményező szerepet vállaltak a bankok, az ipari üzemek alapításában és a vasútépítésekben is.

1867-1873 között Ausztriában 682 új részvénytársaságot alapítottak 2,2 milliárd forint befizetett tőkével, míg Magyarországon 170 új ipari részvénytársaság, s 552 hitelintézet jött létre 88 millió forint alaptőkével.

Az 1880-as években a magyar gazdaságban lassan létrejöttek a rendszeres növekedés, a nagyobb arányú iparosodás feltételei.

1868-1890 között 400 millió forint állami beruházást fordítottak a hazai állami üzemek fejlesztésére, létesítésére.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1881 előtt „az osztrák hiteléletnek járszalagán lógott“, 1892 után már „nemzetközi feladatokra vállalkozik“.

A külföldi, ipari szakemberek 3/4 része a Monarchia lajtántúli részéből érkezett hazánkba. 1890-ben a hazai 1.134 nagyipari vállalat közül 104 volt külföldi, egyéni

vállalkozó, 21 pedig külföldi részvénytársaság tulajdonában. E gyárakban 16 ezer munkás dolgozott, az összes nagyipari munkásság 16%-a.

2. *Az osztrák—magyar ipari kapcsolatok* öt, példaként felhozott vállalat vázlatos történetén keresztül érzékelhetők:

2.1. 1853-ban a német *Hofherr Mátyás* művezető lett a magyar származású *Hubazy György* bécsi mezőgazdasági gépgyárában. Hofherr 1862-ben vezető állást vállalt az angliai központú Clayton—Shuttleworth cég bécsi gyárában.

1869-ben „*M.Hofherr*“ néven önálló üzemet alapított a bécsi *Erlach—Gasse 26. szám alatt*. Az üzem aratógépei rövidesen a *Magyaróvári Gépkísérleti Állomásra* is eljutottak. A gyárnak hazánkban 1870-ben négy lerakata volt, melyek 1880-ra újabb hat lerakattal szaporodtak.

Közben a magyar származású *Schrantz János* és *Hutter Mihály* 1853-ban létrehozták a *Hutter és Schrantz* bécsi üzemet. 1881-ben jött létre a *Hofherr és Schrantz császári - királyi szabadalmazott Mezőgazdasági Gépgyár* Bécsben.

1888-ban a bécsi Hofherr—Schrantz cég Budapesten, a Váci körút 76. szám alatt „fiókgépraktárt“ hozott létre. 1889-ben létrejött a Váci körút 57. szám alatt a *bécsi vállalat pesti gépgyára és vasöntődéje* is. A bécsi és pesti telephelyű cég az 1890-es évek közepére, más külföldi vállalatok jelenléte mellett, uralta a magyar mezőgazdasági géppiacot.

A cég budapesti gyára 1900-ban főteleppé, önálló vállalattá alakult át, s megkezdtek az új kispesti gyártelep kiépítését. A bécsi gyárból mintegy 100 művezető és előmunkás érkezett Budapestre. A pesti munkáslétszám induláskor 250 fő volt. A kispesti gyár az első évben 400 gőzlokomobilt, 60 cséplőgépet és 3.000 kisépet állított elő.

1907-ben a budapesti gyárban már 1200 munkás—, míg Bécsben 950 fő dolgozott. A kispesti gyár néhány év alatt túlszárnyalta a majd négy évtizedes múltú bécsi törzsgyárat.

Rövidesen a kispesti- és bécsi vállalatok önálló részvénytársaságokká alakultak át. 1908-ban jött létre a *Hofherr és Schrantz Magyar Gépgyári Művek Rt.*, a bécsi *Nieder-österreichische-Escompte-Gesellschaft* közbejöttével, 6 millió korona alaptőkével, kispesti székhellyel.

A Hofherr és Schrantz részvénytársaságok megvették az angol Clayton-Shuttleworth cég európai telepeit. 1912-ben jött létre a kispesti Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttleworth magyar Gépgyári Művek Rt., röviden a HSCS.

2.2 A svájci származású *Ganz Ábrahám* budai öntődjének 1855-ben szabadalmaztatott, első kéregöntésű vasúti kerekei az *osztrák államvasúthoz* és az *osztrák déli vasúthoz* is eljutottak. 1867-ben már a 100.000. vasúti kereket állította elő a gyár, melyeket az osztrák birodalom területére kizárólagos joggal szállított. A Ganz-gyári mérnökök elektromossággal kapcsolatos alkotásai, találmányai először az 1873-as *Bécsi-Világkiállításon* arattak nemzetközi elismerést. Az 1883-as Bécsi Elektromos Szakkiállítás több pavilonjának világítását a Ganz cég váltakozóáramú berendezései szolgáltatták.

1884. szeptemberében született meg a Ganz gyárban az 1. sorszámú, 1.400 wattos transzformátor. 1885 elején készült el az 5. és 6. sorszámú, 6.000 wattos transzformátor a „*bécsi kísérlet*“ céljára. Ezeket, a cég megbízásából, 1885. márciusában *Déri Miksa* mutatta be a bécsi *Technologisches Gewerbemuseum-ban*.

1885-1900 között a Ganz cég közel 300 komplett villamos erőművet épített meg a világ minden táján a *Déri-Bláthy-Zipernowsky* féle gazdaságos erőátviteli rendszer szerint. Ezek egyike volt az *Internationale Elektrizitäts-Gesellschaft* bécsi telepe is.

A Ganz cég 1887-ben megvásárolta a Bécs közelében lévő *Leobersdorfi Gépgyár Rt.* üzemét. E fiókgyárban, 1901-ben, *Erney Móric* gépészmérnök, Diesel magyar munkatársának irányításával megkezdtek a Diesel-motorok előállítását.

1902-ben, *Kandó Kálmán* munkássága révén, a Ganz cég villamosította a *wöllersdorfi* (ma Wienerneustadt) *lőporgyár* iparvasútját is 3.000 V-s, 42 Hz-s árammal.

2.3. 1872-ben alapították Pesten, a Vígyszínház mögötti telken a *Gutjahr és Müller Gépgyár és Vasöntődét*. 1893-ban, ezen üzem átvételével hozta létre *Mixics Nándor* bécsi vállalkozó a *Vulkán Gépgyár Rt.-t*, melybe még ez évben beolvadt a *bécsi Reinhard Fernau és Társa* gyára is.

A Vulkán gyár által készített, Diósgyőrben telepített, első hazai, zárt ciklusú szerzőgépgyártósoron állították elő a századvégen az első Erzsébet-híd 1.710 darab lánc-tagját.

A Vulkán gyár az 1900-as évek elején a Magyar Általános Hitelbank és a *Creditanstalt Wiener Bankverein* érdekkörébe tartozott.

2.4. 1886-ban a magyar kormány elhatározta az első magyar fegyvergyár létrehozását az osztrák monopólium ellensúlyozására. 1887-ben megalakult a *Magyar Fegyver- és Műhely Rt.*, melyet a bécsi *Union Bank* finanszírozott. E cég 1891-ben csődbe ment.

Ez évben a Magyar Ipari és Kereskedelmi Bank megvásárolta a gyár részvényeit és létrehozta a *Fegyver- és Gépgyár Rt.-t.* Eredményes munkáját az ausztriai Steyer fegyvergyárból átkerült vezető szakemberek irányították. A cég 1895-től a Magyar Általános Hitelbank érdekkörébe került.

Az első hazai előállítású Diesel-motort a Fegyvergyár készítette 1899-ben *Epperlein Oszkár* kezdeményezésére, *Böszörményi Jenő* tervei alapján. Ezt a konstrukciót Rudolf Diesel „*ungarische Bauart*“-nak, magyar típusnak nevezte.

2.5. 1811-ben, Németországban született *Schember Conrad*, aki 1838. januárjától a *Kaiser Ferdinand Nordbahn*-nál dolgozott.

1852-ben *Schember Conrad* Bécsben, a *Jägerzeilén* egy mérlegkészítő műhelyt létesített. 1862-ben műhelyét áthelyezte a bécsi *Kleine Stadtgutgasse*-ra, jelentősen megnagyobbítva azt. 1874-ben jött létre az osztrák *Schember Conrad és Fiai Mérleggyár*, mivel az apa három fiát is társául fogadta.

1878-ban *Schember Conrad* létrehozta *budapesti üzemét* a Rottenbiller utca 12. szám alatt. Új találmányok révén a pesti üzem *hazánk első, legnagyobb mérleggyárává* fejlődött. Az 1885-ös Budapesti Országos Kiállítás idején a cég neve *Schember Conrad és Fiai Első Magyar Hídmérleg és Gépgyár volt.*

Schember Conrad az ipari mérleggyártást megalapozó tevékenységéért 1868-ban megkapta a Ferenc József koronás érdemkeresztet. A céget 1887-ben felruházták a *császári és királyi udvari szállító* címmel.

1892-ben *Schember Károly* és *Albert* létrehozták a *pesti Hungária úton*, megnövelt területen új *mérleggyárukat*, mivel a Rottenbiller utcai már szűknek bizonyult. A *Schember gyár mérlegeinek kiváló minőségét* számos hazai, állami intézet, elsőrangú iparvállalatok, városok előjáróságai írásban tanúsították.

A *Schember-féle* mérlegeket a nevesebb *bel- és külföldi kiállításokon* „elsőrangú“ kitüntetésekkel díjazták. A cég termékeivel például 1862-ben, Londonban ezüstérmét nyert, s 1891-ig, csak a jelentősebb kiállításokat számbavéve, még *36 alkalommal kapott a gyár rangos díjat.*

A bemutatott öt vállalat működése, sikereik az európai piacokon, azt bizonyítják, hogy az osztrák-magyar ipari együttműködés eredményes volt a 19. század második felében.